

MINNISBLAÐ

Aðgengileg greining fyrir alla

Efni: Samspil íslenska landgrunnins, hafréttar og Evrópuréttar við mögulega ESB-aðild¹
Dagsetning: Júlí 2026

1 Inngangur: Um hvað snýst málið?

Þegar rætt er um mögulega aðild Íslands að Evrópusambandinu (ESB) beinist umræðan oft að pólitískum lofordum eða vonum um að hægt verði að fá „sérstakar undanþágur“ fyrir Ísland. En hvernig virkar raunveruleikinn þegar lögfræðin og bindandi reglur Sambandsins taka við?

Í þessu minnisblaði er útskýrt á einfaldan hátt hvað gerist vegna yfirráða á íslenska landgrunninu, fiskveiðunum og dómstólavaldi ef Ísland gengur í ESB. Markmiðið er að einfalda flókin fræði og gera þau skiljanleg fyrir alla sem vilja kynna sér staðreyndir málsins.

2 Hvað segir alþjóðarétturinn um landgrunnið?

Samkvæmt Hafréttarsáttmála Sameinuðu þjóðanna (UNCLOS) eiga strandríki fullveldisréttindi yfir hafsbótunum og landgrunninu út frá landinu sjálfu.² Þetta byggir á gamalli og viðurkenndri hafréttarreglu: „*Landið ræður hafinu*“.

Vandinn við ESB-aðild er m.a. sá að Evrópusambandið er þegar sjálft aðili að Hafréttarsáttmál- anum (UNCLOS), sem þýðir að sáttmálinn er orðinn hluti af réttarheimildum Sambandsins (sem hluti alþjóðaréttar).³

Við aðild hættir UNCLOS því að þjóna sem sjálfstæð þjóðréttarleg stoð fyrir Íslendinga; í staðinn myndu Íslendingar eiga beitingu hans og úrlausn allra deilumála undir einkalögsögu Evrópudómstólsins (ECJ).⁴ Hafsvæði og landgrunn Íslands færast þar með undir regluverk Sambandsins í stað þess að lúta einungis íslenskri stjórn.⁵

3 Sjávarútvegurinn og sameiginlega stefnan

Íslendingar þekkja vel mikilvægi fiskveiða. Innan ESB er sameiginleg sjávarútvegsstefna (CFP). Helstu afleiðingar hennar eru þessar:

- **Sameiginleg hafsvæði:** Íslensk mið (efnahagslögsaga) myndu skilgreinast sem *EU Waters* (hafsvæði ESB).
- **Jafn aðgangur:** Meginreglan í CFP er sú að skip frá öllum aðildarríkjum eiga jafnan aðgang að fiskimiðum annarra aðildarríka, þótt til séu reglur um skiptingu.

¹Þetta minnisblað er fylgiblað við ítarlegra lögfræðiálit og sérfræðingagreiningu um íslenska landgrunnið, yfirráð Evrópusambandsins og fullveldið (Júlí 2026).

²Sjá 76. og 77. gr. UNCLOS.

³Sjá mynd 1.1 í: *Íslenska landgrunnið, yfirráð Evrópusambandsins og fullveldið*, júlí 2006.

⁴Sbr. 344. gr. TFEU sem bannar aðildarríkjum að leggja deilur um túlkun eða beitingu ESB-réttar fyrir aðra dómstóla en Evrópudómstólinn. Þetta var staðfest í hinu þekktu MOX Plant-máli (C-459/03), þar sem slík tilvísun til alþjóðlegra dómstóla utan ESB-kerfisins var dæmd ólögmat.

⁵Þessi breyting á landgrunnsréttindum við ESB-aðild á sér stað bæði *de jure* (samkvæmt lögum, þar sem ESB verður aðili og lögsýnin færist undir Evrópudómstólinn) og *de facto* (í framkvæmd, þar sem stjórnun auðlinda færist undir sameiginlegt regluverk Sambandsins).

- **Er „hlutfallslegur stöðugleiki“ trygging?** Stuðningsmenn aðildar benda oft á svokallaðan hlutfallslegan stöðugleika til að segja að erlend skip fái ekki íslenskan kvóta. Gallinn er sá að þetta er reglugerð, en ekki varanleg stjórnarskrárvæðing undanþága. Meirihluti ríkja í Ráði ESB getur breytt þessum reglum síðar meir án þess að Ísland hefði neitunarvald.⁶

4 Hvar er dæmt í deilumálum? (Lúxemborg eða Hamborg?)

Ef upp kemur ágreiningur um nýtingu hafs, mengun eða landgrunnsréttindi þá leita ríki venjulega til alþjóðlegra dómstóla, svo sem Alþjóðahafaréttardómsins í Hamborg (**ITLOS**).

Hins vegar hefur Evrópudómstóllinn í Lúxemborg (CJEU) slegið því föstu í fordæmagefandi dómum (t.d. í MOX Plant málinu), að aðildarríkjum ESB sé **bannað** að fara með svona deilur til alþjóðlegra dómstóla utan ESB-kerfisins.

Lokaorðið í öllum ágreiningi um hafið og landgrunnið færir þá frá íslenskum eða alþjóðlegum dómstólum yfir til Evrópudómstólsins í Lúxemborg.

5 Stjórnskipuleg staða og fullveldið

Íslenska stjórnarskráin geymir engar heimildir fyrir framsali ríkisvalds eins og fylgir fullri aðild að ESB. Því hefur stundum verið haldið fram að fyrri valdframsal (t.d. vegna EES-samningsins) skapi fordæmi. Lagalega séð stangast það á við grundvallarreglur um réttarríkið: ólöglegt eða vafasöm framkvæmd getur ekki orðið sjálfstæð heimild til frekara valdframsals (sbr. meginregluna *ex injuria jus non oritur*).

6 Samantekt

Aðild að Evrópusambandinu snýst ekki um smávægilegar útfærslur heldur **grundvallarbreytingu á yfirráðum**. Fullveldisréttindi yfir landgrunninu og stjórnun sjávarútvegsins myndu færast frá íslenskum stjórnvöldum til stofnana sambandsins í Brussel og Lúxemborg.

Yfirborðskennd loforð um „sérlausnir“ standast ekki þegar litið er á bindandi stofnsáttmála og dómframkvæmd Evrópuréttarins.

⁶Jafnvel þótt slík regla væri í stofnsáttmála breytir það engu um hitt að Evrópudómstóllinn (ECJ) hefur ætíð túlkun og beitingu sáttmálanna á sínu valdi. Þeim niðurstöðum verður ekki áfrýjað. Reglan um hlutfallslegan stöðugleika er regla um skiptingu magns á afla. Reglan útilokar ekki skip frá öðrum ESB-ríkjum frá veiðum í íslenskri efnahagslögsögu enda væri hún með ESB-aðild orðin hluti af samevrópskri efnahagslögsögu.